

EĞİTİMİN İSTİSMARI: AŞILAMA

Yusuf CEYLAN*

Öz

Bu makalede, paralel devlet yapılanmasının eğitim anlayışı eleştirel bir biçimde incelemeye tabi tutulmuştur. Bu yapının, eğitimi araç olarak kullanıp insanları yönlendirdiğine, müntesiplerini kendi dünya görüşleri doğrultusunda yetiştirdiğine dikkat çekilmiştir. Kendileri tarafından ortaya konulan eğitim anlayışı ve uygulamalarının da eğitimin temel karakteristiklerinden uzaklaştığı ileri sürülmektedir. Bu çerçevede eğitim felsefecilerinin, eğitimle aşılama arasında yaptıkları ayırmadan hareket ederek söz konusu yapının eğitim anlayışları içerik, yöntem ve niyet bakımından analiz edilmiş; şartlandırma, aşılama hatta beyin yıkama gibi geçerli olmayan yetiştirme formlarıyla ilişkisi değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, eğitimin merkezinde bireysel gelişimin yer almasının gerekliliği ve önemi vurgulanmış, aşılama temelinde gruba bağlılık gayesiyle bağımlı insan yetiştirmenin olumsuz sonuçları ve bunu engellemeye yönelik temel kriterler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Aşılama, Kapalı Toplumsal Gruplar, Şartlandırma, Eleştirel Düşünme.

EXPLOITATION OF THE EDUCATION: INDOCTRINATION

Abstract

In this article, the education understanding of the parallel state structure has been critically studied. It has been pointed out that this structure used education as an instrument and manipulated people and raised its followers in line with their own world views. It is claimed that the educational approaches and the practices put forward by themselves also diverged from basic characteristics of the education. In this context, based on the distinction made by educational philosophers between education and indoctrination, the education understanding of aforementioned structure has been analyzed in terms of content, method and intention; its relationship with non-valid edification forms such as conditioning, indoctrination or even brainwashing has been evaluated.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,
(yusuf.ceylan@deu.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-1082-4260).

Eventually, the necessity and importance of individual development in the center of education have been emphasized; on the basis of indoctrination, the negative consequences of raising dependent people for the purpose of loyalty to the group and basic criteria to prevent this, have been discussed.

Keywords: *Education, Indoctrination, Closed Social Groups, Conditioning, Critical Thinking.*

Giriş

15 Temmuz sonrası paralel devlet yapılanmasının oluşum ve gelişim süreci, sosyolojik yapısı, din anlayışı, eğitim kurumları, ekonomik yapısı gibi konular akademik çevrelerce araştırma konusu olmaya devam etmektedir. Özellikle malum yapının dini referansları ve sosyolojik karakteristiği çerçevesinde önemli tespitler ve çözümlenmeler yapılmaktadır. Dini açıdan eklektik, melez ve senkretik bir oluşum şeklinde analiz edilen bu yapının, sosyolojik temelde kapalı toplum yapısı arz ettiği değerlendirilmektedir¹. Ayrıca gerek kendi toplumsal bünyesini korumada gerekse müntesipleri arasında kendi görüşlerini aktarmada eğitimi vazgeçilmez bir araç olarak kullandığı, hatta eğitim kurumlarıyla toplum nezdinde meşruiyet sağladığı özellikle vurgulanmaktadır. Ancak söz konusu analizlerde eğitsel pratiklerden hareket edildiği, eğitimin temel karakteristiği bakımından teorik temelinin yetersiz kaldığı gözden kaçmamaktadır. Diğer bir ifadeyle eğitim anlayışının ve uygulamalarının temellerine dair felsefi bir analize yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir.

Sosyolojik açıdan kapalı grupların kendi varlıklarını sürdürme, kendi bakış açılarını mensuplarına kabul ettirme konusunda eğitimi araçsal hale getirdikleri bilinen bir husustur. Çünkü öncelikli amaç bireylerin gelişimi, daha doğrusu eğitimi değil, kendi görüşlerinin bireyler tarafından benimsenmesidir. Bu nedenle eğitimin içeriğinden yöntemine kadar birçok konuda kendilerine göre bir yaklaşım uygularlar. Hatta denilebilir ki bu türden yapılar eğitimi o kadar araçsal hale getirirler ki eğitsel olarak sunulan anlayış ve uygulamalar eğitimin doğasından uzaklaşır. Eğitim felsefesi perspektifinden ele alındığında bu uygulamalar, eğitimsel bir etkinlik olmaktan çıkıp grupların kendi görüşlerinin telkin edildiği bir aşılama sürecine dönüşmüş olur.

Bu yazıda kapalı toplum biçimindeki grupların yetiştirme anlayışları eğitim ile aşılama karşılaştırması çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Aşılama, içerik, yöntem ve niyet açısından analiz edilerek bireyin gelişimi açısından ortaya çıkaracağı olumsuzluklar tartışılacaktır. Son olarak aşılama sürecinin önüne geçecek veya ket vuracak temel kriterler tartışılacaktır.

1 Hilmi Demir, *Gülen Örgütü: Ezoterik Bir Kült Cemaatin Radikalleşmesi*, Ay Yayınları, Ankara, 2018, s. 80; Atilla Arkan, *Fetö/Pdy Dini ve Sosyo-Psikolojik Boyutları Çalıştayı*, DİB Yayınları, Ankara, 2018, s. 37; Aydın, Mahmut, "Melez ve Senkretik Bir Yapılanma Olarak Fetullahçı Terör Örgütü", *Eskişeyni Dergisi*, S.34, 2017, s. 75.

1. Eğitimin Doğasından Uzaklaşma: Aşılama Süreçlerinin İşletilmesi

Eğitim felsefesi literatürü incelendiğinde günümüz eğitim felsefecilerinin çoğu aşılamanın eğitimi ortadan kaldıracağını ve onun eğitimle yan yana gelmesinin kabul edilemez olduğunu savunurlar. Bu bağlamda aşılama geçerli olmayan bir yetiştirme formu olarak görülmekte, eğitimin hem ahlaki kriteri hem de bilişsel kriteri ile çeliştiği kabul edilmektedir. Aynı zamanda aşılamanın olduğu yerde sorgulama, eleştirel düşünme, otonomi, rasyonel değerlendirme kapasitesi gelişmediği için bu şekildeki süreçler eğitimin doğasıyla tezatlık oluşturmaktadır. Aşılama konusu aşırı baskıcı veya otoriter öğretim, yanlış izlenim oluşturma, doğru olmayan bilgilendirme yapma, duygusal şartlandırma, istenmeyen tutumlar oluşturma ve bazı tutumları aşırı derecede geliştirme gibi kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır².

Analitik eğitim felsefecileri aşılama kavramını, Wittgenstein'den hareketle aile benzerliği çerçevesinde koşullanma, kültürlenme ve beyin yıkama kavramlarıyla ilişkili bir şekilde ele almaktadırlar. Genel kanaate göre kültürleme süreci aşılama olarak görülmez. Koşullanma daha çok tepkilerle ilgilidir. Aşılamanın en yoğun formu olarak kabul edilen beyin yıkamada zor, şiddet, izolasyon ve psikolojik baskı gibi unsurlar daha fazla rol oynar. Beyin yıkamada bireyin bütün düşünce ve davranışları baskı altına alınarak kişilik gelişimine ket vurulmaktadır³.

Yapılan en genel tanımlardan birinde aşılama, ahlaki açıdan sakıncalı bulunan yöntemlerle doktrinlerin veya inançların aktarılması süreci şeklinde kabul edilmektedir⁴. Bütün inançların mı yoksa doktrine sahip inançların telkin edilmesinin aşılama olduğu tartışmalı olmakla birlikte⁵ etimolojik kökenini temel alarak onu belirli bir doktrini yerleştirme ya da belirli bir inancı kazandırma şeklinde tanımlayanlar da bulunmaktadır⁶. Doktrinden daha ziyade öğretim faaliyetinin sonuçları açısından yaklaşanlara göre aşılamanın temel karakteristiği empoze vasıtasıyla sorgulamadan ve körü körüne bir inancın veya düşüncenin benimsetilmesidir⁷.

2 Cornel M. Hamm, *Philosophical Issues in Education: An Introduction*, RoutledgeFalmer, London, 1989, s. 97.

3 Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 169; Charlene Tan, "Indoctrination", *Encyclopedia of Educational Theory and Philosophy*, Edt. D. C. Phillips, Sage, London, 2014, ss. 413-415; Harry Schofield, *The Philosophy Of Education: An Introduction*, Routledge, London, 2012, s. 177.

4 Patricia Smart, "The Concept of Indoctrination", *New Essays in The Philosophy of Education*, Edt. Glenn Langford ve D.J. O' Connor, Routledge, London, 1973, s. 25.

5 Aşılama ile ilgili literatür genel olarak ele alındığında aşılama konusu inanç/düşünce boyutuyla değil daha çok yöntem üzerinden tartışılmaktadır. Diğer bir ifadeyle aşılamanın temel karakteri içerik üzerinden değil yöntem üzerinden tanımlanmaktadır. Bu konuda bilgi için bkz. Yusuf Ceylan, *Din Eğitimi Felsefi Bir Yaklaşım: Analitik Eğitim Felsefesinin Din Eğitimi Etkileri*, Akdem Yayınları, İstanbul, 2019.

6 Richard Bailey, *Philosophy of Education: An Introduction*, Bloomsbury, London, 2012, s. 139.

7 Robin Barrow ve Ronald Woods, *An Introduction to Philosophy of Education*, Routledge, London, 2006, s. 71.

İçeriğin sunulmasında rasyonel olmayan metotların kullanılması aşılamanın temel özelliklerinden biridir. Ancak yöntem konusu aşılama bağlamında ele alındığında kendi başına yöntemleri değil, insanların belirli önermelere inanmalarını sağlamak için kullanılan yöntemler tartışılmaktadır. Ayrıca aşılama eğitimsel olmayan metotlar çocuklara belirli düşünceleri benimsetmek amacıyla uygun ve doğru diğer yaklaşımların bilinçli olarak kullanılmamasını da kapsamaktadır⁸.

2. Kapalı Toplumsal Gruplarda Yetiştirme Süreci

Eğitimi aşılama ayıran temel noktalardan biri eğitimin bireyin gelişimini aşılamanın ise belirli bir grubun görüşünün geliştirilmesini esas almasıdır. Bu anlamda eğitim sürecinin temel bileşenleri arasında, bireyin yeteneklerini geliştirme, onun özerkliğini temel alma ve düşünme becerilerini geliştirme bulunmaktadır. Diğer taraftan bir yetiştirme süreci olarak aşılama bireyin bir görüş etrafında biçimlendirilmesi, şartlandırılması, belirli bir kalıba sokulması sürecin bir parçası olarak görülmektedir. Eğitimde ise amaç bireylerin kendi kişiliklerini inşa etmesidir. Ancak aşılama hedef gruba yönelik sadakatin artırılmasıdır⁹. Diğer bir deyişle eğitimde kişinin bilişsel yeteneklerinin geliştirilmesi esas iken aşılama grubun görüşlerinin kişiye benimsetilmesi amaçlanır.

Aşılama grubun görüşleri, diğer fikirler bilinçli olarak saklanarak, tek bir görüş olarak bireye sunulur ve onun değişmez bir anlayışa sahip olması hedeflenir. Bu aşılama sürecinde içerik tek bir kaynağa dayandırılmak suretiyle diğer görüşler kasıtlı olarak göz ardı edilir. Eğitim felsefecilerinin çoğuna göre karşıt görüşler görmezden gelinip farklı fikirler ve rasyonel değerlendirmeler yerine duygusal argümanlar ve dil kullanılıyorsa gerçeğin bir kısmı anlatılıp diğer kısımlar doğru bulunmuyor ise aşılama süreci işletilmektedir¹⁰. Kapalı toplumsal gruplarda genel olarak sadece grubun öncüsü, lideri konumundaki kişi veya kişilerin görüşlerinin benimsenerek yaşam tarzı haline getirilmesi önerilir. Bu sayede belirlenen içerik tek yönlü sunularak, bireylerin kendi karar alma süreçleri geliştirilmediği için de aynı grup içinde aynı dünya görüşünü benimseyen bireylerin sayısı ve aidiyet duygusu artar.

Bireylerin gruba bağımlı kalması için mensuplarının bilgi kaynakları sürekli kontrol altında tutulur. Tekelci bir anlayışla bütün eğitim alanlarında ve kademelerinde hangi tür kitapların okunacağı, bunların yorumlama çerçevesi önceden belirlenerek bireyler söz konusu bilgi kaynaklarına göre yönlendirilir¹¹.

8 Smart, *a.g.e.*, s. 27.

9 F. Demirci, "İki Siyasal Eğitim Modeli: Sokrates ve Platon'un Eğitim ve İnsan Anlayışları (Sokratik ve Platonik Eğitim)", 2007, s. 121.

10 Max Hocutt, "Indoctrination v. Education", *Academic Questions*, Vol.18, No:3, 2005, s. 35; Demirci, *a.g.m.*, s. 121.

11 Arkan, *a.g.e.*, s.37; Demir, *a.g.e.*, s. 71.

Bu şekilde kişilerin alternatif fikirlerle karşılaşması, özellikle de dini grubun görüşlerinin aksine düşüncelere sahip olması önlenmiş olur. Bunun dışında aşırı hiyerarşik yapı içerisinde denetim altında tutma, izolasyon, suçluluk oluşturma gibi farklı stratejiler kullanılmak suretiyle kişilerin gruba bağımlılığı artırılmaya çalışılır¹². Böylece içerik üzerinden eğitim istismar edilerek eğitimsel anlamda geçerli olmayan şartlandırma, aşılama hatta beyin yıkama gibi süreçlere dönüştürülmüş olur. Sonuçta sorgulamayan körü körüne itaat eden bağımlı bireyler yetiştirilmiş olur.

Söz konusu yapılarda aşırı derecede soyut idealler koymak, eğitsel açıdan gerçekleştirilmekten uzak hedefler belirlemek yine aşılamanın kişiyi kendi görüşlerini karşısındakine benimsetmenin ve onu kendine bağımlı hale getirmenin diğer bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç aynı zamanda kişiler üzerinde aşırı otorite uygulanması yoluyla da desteklenmektedir. Aşılamanın kişiyi kendi otoritesini haddinden fazla bir şekilde yanındakilere uygulayarak bireyler üzerindeki kontrolünü artırır. Böylece eğitim ile aşılama arasındaki diğer bir fark ortaya çıkmaktadır. Eğitim bireyin, kendisine olduğu kadar grubun refahına da katkıda bulunmasını mümkün kılar; aşılama bireye açık bir şekilde fayda sağlamadığı gibi, bireyin kendini, grubun çıkarına kurban etmesini de mümkün kılar. Böyle bir anlayışta bireylerin zihinsel yeteneklerini kendi başına kullanmaları özendirilmez. Daha çok grubun amaç ve hedefleri doğrultusunda düşüncelerini beklendiği için aşılama yoluyla onların bağımsız düşünme becerilerinin gelişimi bilinçli bir şekilde engellenmiş olur. Böylece grup üyeleri kendi başına karar veremeyen ve düşüncelerini ifade edemeyen kişiler durumuna getirilir.

Kişinin bağımlı hale getirilmesi sürecinde, grup çıkarları için kendini feda edebilecek bir anlayışın oluşması aşılamanın zamanla ilgili diğer bir boyutunu da ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu durum tarihsel kişiliklerin daha fazla öne çıkarılması, günümüzden değil de geçmişin daha fazla önemsenmesi ile desteklenmektedir. Bu şekilde aşılamanın kişilerin geçmiş ve gelecek tasavvurlarına zarar verilerek geleceğe dair düşünceleri ketlenmiş olur. Endoktrinasyona uğrayan kişi zamanın kipleştirici karakterini yok sayarak geçmiş ile gelecek arasındaki nitelik farkını göremez hale gelir¹³. Bunun sonucunda geçmiş olduğu gibi geleceğe taşımaya çalışacağı için aşılamanın kişiyi geleceğe yönelik tasavvurlarını yönlendiremeyen bir konuma düşürür. Aslında bu şekildeki bir işleyiş de grubun çıkarlarına hizmet etmekte ve bireylerin gelecek tasavvurlarına büyük oranda kendilerinin şekil verme gayesi güttüklerini göstermektedir. Bunu desteklemek için dini içerik batını bir şekilde kendilerine göre yorumlanabildiği gibi gelecek tasavvurlarını etkilemeye yönelik mehdi-mesih gibi öğretilere müracaat ettikleri görülmektedir¹⁴.

12 M. Ali Büyükkara, *Fetö/Pdy Dinî ve Sosyo-Psikolojik Boyutları Çalışmayı*, DİB Yayınları, Ankara, 2018, s. 28.

13 John M. Hull, "Practical Theology and Religious Education in A Pluralist Europe", *British Journal of Religious Education*, V.26, N.1. 2004, s. 10.

14 Demir, a.g.e., s. 83.

Sonuç

Kapalı sosyolojik grupların yetiştirme anlayışlarının birey üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmanın yolu devletin sunduğu örgün eğitimden geçmektedir. Bu anlamda örgün eğitimle ile informal eğitim süreçleri arasında amaçlar çerçevesinde kesin ayrımların yapılmasına ihtiyaç vardır. Kapalı grupların yetiştirme sürecinde görülen olumsuzluklar ancak örgün eğitim vasıtasıyla günümüz eğitim anlayışı çerçevesinde giderilecektir. Sağlıklı bir kişilik ve kimlik gelişimini destekleyen, bireysel ihtiyaçları dikkate alan bir anlayış benimsendiği takdirde grupların görüşleri değil bireylerin gelişimi ön planda olacaktır. Örneğin kapalı gruplardaki tek yönlü ve bireyin istek ve düşüncelerinin yok sayıldığı sınırlı sosyalleşmeye dayalı yetiştirme biçiminden kaynaklanan olumsuzluklar ancak birey ile toplum arasındaki dinamik ilişkiyi temel alan öğrenenlerin, psiko-sosyal-egitimsel ihtiyaçlarının sağlıklı bir şekilde karşılandığı eğitim anlayışıyla giderilecektir.

Eğitimin doğasını merkeze alarak, düşünme, anlama, öğrenme ve araştırma becerileri temelinde üst düzey düşünmeye odaklanan bir eğitim anlayışı okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar benimsenmelidir. Eğitim felsefecilerinin geçerli ve sağlıklı olmayan yetiştirme formlarını eğitsel etkinliklerden ayırmak amacıyla ortaya koydukları ilkelerin işe koşulması en azından eğitim anlayışımızı değerlendirebilmek için faydalı olacaktır. Eğitim felsefecilerine göre eğitimin doğasından ayrılmayan temel kriterlerin başında bilişsellik kriteri gelmektedir¹⁵. Bu kriter aynı zamanda bireyin eğitim sürecinin sonunda edineceği bakış açısını ve yaşayacağı dönüşümü de kapsar. Böyle bir kriteri esas alan eğitim anlayışında sorgulama, eleştirel ve bağımsız düşünme ile problem çözme becerileri eğitimsel süreçlerin vazgeçilmez unsuru haline getirilmiş olur. Bu şekilde bireylerin bilişsel melekelerinin gelişimini engelleyen, grup aidiyeti için askıya alan bütün yetiştirme formlarının olumsuz etkileri ortadan kaldırılmış olacaktır.

Eğitim felsefecilerinin eğitimin doğasının ayrılmaz bir parçası saydıkları diğer bir kriter de ahlakilik kriteridir. Eğitimin ahlaki temeli olarak da kabul edilebilecek bu ilkeye göre bütün eğitim süreçlerinde bireylerin gönüllülüğü ve istekliliği esas alınmalıdır. Buna göre bireyleri zorla ve aşırı denetim ile otorite altında bırakan her türlü yaklaşımın ve yöntemin eğitimsel açıdan geçersiz olduğu kabul edilmektedir. Bu ilkenin eğitim ve öğretimde işe koşulması empoze ve dikte etmeye dayalı yöntemlerin; korku ve suçluluk duyurmayı amaçlayan yaklaşımların uygulanabilirliğini temelsiz bırakacaktır.

Son olarak da din ve değer eğitimi üzerinde birkaç öneride bulunmak faydalı olacaktır. Her şeyden önce din ve değer eğitimi, bilimsel bir bakış

15 Eğitsel kriterler hakkında geniş bilgi için bkz. R.S. Peters, *Ethics and Education*, Routledge, London, 1966.

açısıyla, felsefi, sosyolojik ve psikolojik bir zeminde güçlü bir şekilde temellendirilmelidir. Eğitim felsefecilerinin eğitim doğasına yönelik belirlediği temel kriterlerin esas alınarak din ve değer eğitiminde aşılama, koşullanma gibi eğitimsel açıdan sağlıklı olmayan yetiştirme formlarıyla uyumlu yöntem ve tekniklerin geçersiz olduğu temel bir ilke olarak kabul görmelidir. Düşünme ve öğrenme becerilerine odaklanan din ve değer eğitiminin temel hedefi çocukların anlama ile fikir yürütme kabiliyetlerini geliştirme olmalıdır. Bu bakımdan din ve değer eğitiminde sorgulama ve eleştirel düşünme öğrenme ve öğretme sürecinin temel bir bileşeni olmak zorundadır. Eleştiren, sorgulayan bireyler olarak yetişen çocuklar bilgi kaynaklarının güvenilirliğini test etmek isteyecekler, farklı kaynakları öğrenme yolu olarak kullanacaklar, kendilerine aktarılmak istenen düşünceleri muhakeme süzgecinden geçirerek kendi görüşlerini bağımsız bir şekilde oluşturmaya çalışacaklardır. Dolayısıyla belirli bir görüşü sadece taklide dayalı bir şekilde körü körüne benimseyemeyecekler ve bu şekilde istismar edilmeyeceklerdir.

Aynı zamanda din ve değer eğitiminin temel gayeleri arasında dini değerler üzerinden ortak ideallerde birliktelik, milli bir bilinç oluşumu her zaman yerini korumalıdır. Din ve değer eğitimi, Milli Eğitim temel kanununda ifade edilen “Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan” bireyler yetiştirme amacından asla ayrılmadan kuramsal zeminini oluşturmalı ve uygulamaya aktarmalıdır.

KAYNAKÇA

I. Kitaplar

- ARKAN, Atilla, *Fetö/Pdy Dinî ve Sosyo-Psikolojik Boyutları Çalıştayı*, DİB Yayınları, Ankara, 2018.
- BAİLEY, Richard, *Philosophy of Education: An Introduction*, Bloomsbury, London, 2012.
- BAKIRCIOĞLU, Rasim, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012.
- BARROW, Robin ve WOODS, Ronald. *An Introduction to Philosophy of Education*, Routledge, London, 2006.
- BÜYÜKKARA, M. Ali, *Fetö/Pdy Dinî ve Sosyo-Psikolojik Boyutları Çalıştayı*, DİB Yayınları, Ankara, 2018.
- CEYLAN, Yusuf, *Din Eğitime Felsefi Bir Yaklaşım: Analitik Eğitim Felsefesinin Din Eğitime Etkileri*, Akdem Yayınları, İstanbul, 2019.
- DEMİR, Hilmi, *Gülen Örgütü: Ezoterik Bir Kült Cemaatin Radikalleşmesi*, Ay Yayınları, Ankara, 2018.
- HAMM, Cornel M., *Philosophical Issues in Education: An Introduction*, Routledge Falmer, London, 1989.
- PETERS, R. S., *Ethics and Education*, Routledge, London, 1966.
- SCHOFİELD, Harry, *The Philosophy Of Education: An Introduction*, Routledge, London, 2012.
- LANGFORD, Glenn, D. J. O'Connor, *Routledge*, London, 1973.

II. Makaleler

- AYDIN, Mahmut, "Melez ve Senkretik Bir Yapılanma Olarak Fetullahçı Terör Örgütü", *Eskiye Dergisi*, S.34, 2017.

DEMİRCİ, Fatih, “İki Siyasal Eğitim Modeli: Sokrates ve Platon’un Eğitim ve İnsan Anlayışları (Sokratik ve Platonik Eğitim)”, 2007.

Erişim Adresi: <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/DEM%C4%B0RC%C4%B0-Fatih-%C4%B0K%C4%B0-S%C4%B0YASAL-E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M-MODEL%C4%B0-SOKRATES-VE-PLATON%E2%80%99UN-E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M-VE-%C4%B0NSAN-ANLAYI%C5%9ELARI-SOKRAT%C4%B0K-VE-PLATON%C4%B0K-E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M.pdf>

HOCUTT, Max, “Indoctrination v. Education”, *Academic Questions*, V.18, N.3, 2005, pp. 35-43.

HULL, John M., “Practical Theology and Religious Education in A Pluralist Europe”, *British Journal of Religious Education*, V.26, N.1, 2004, pp. 7-19.

SMART, Patricia, “The Concept of Indoctrination”, *New Essays in the Philosophy of Education*, Routledge, New York, 1973, pp. 25-35.

TAN, Charlene, “Indoctrination”, *Encyclopedia of Educational Theory and Philosophy*, Edt. D. C. Phillips, Sage, London, 2014, pp. 413-415.